

κ

καὶ πίνειν καὶ παίζειν, καὶ τὰ δίκαια φρονεῖν,
καὶ πάντας νικᾶν ἀγορῇ. ἴσσι τὸν πολύτλαν Ὀ-
δυσσεύα, τὸν ἰδούτα πολλῶν ἀνθρώπων ἄσσια,
καὶ ἤθια καὶ νόον γούτα, τὸν πολυμήχανον
καὶ ποικίλον ἀγχιμήτορα, τὸν φρόνησιν ἐμπρα-
κτεῖν, καὶ τὸ πρακτικὸν μετὰ λόγου ἔχοντα,
τὸν πτολίπορθον καὶ πολλὰ ἰσθλά ἐργότα.
Ἔτι δὲ ἡ συγγραφή τῆς ἰσορίας γυμνάζει καὶ
τὸν νοῦν καὶ τὸν κάλλιστον εἰς τάξιν ἀρμονικῆν,
καὶ σαφήνειαν τῶν πραγμάτων διακρίμενην.
Ἐπειδὴ ὁ θεωρητικὸς, καὶ διηγηματικὸς λό-
γος ἔχει πολλά ἀντικείμενα εἰς ἀποπλήρωσιν
αὐτοῦ· πρόσωπα, τόπους, χρόνους, τρόπους,
αἰτίας, ὄργανα, πράξεις, τύχας, πάθη, χαρα-
κτήρας, καὶ ἄλλα· καὶ ὅρα μοι πόσα τούτων
διερμύνουσεν ὁ ποιητῆς σαφέςατα, καὶ ἐν τά-
ξει καὶ ἀρμονίᾳ ἀφηγηματικῇ μὲν τρεῖς εἴχους·
„Ἦν δὲ τις ἐν Τρώεσσι Δάρης, ἀφνειὸς, ἀμύμων
„Ἴρηνς Ἡφαιείοιο· δύο δὲ οἱ υἱέες ἦσαν,
„Φηγεὺς Ἰδαίος τε, μάχης εὖ εἰδότες ἀπάσης.
Καὶ εἶναι ἀδύνατον εἰς λάσῃ τις ἄλλοθεν τῆς
τοιαύτης ἔξω τῆς εὐτάκτου, καθαρᾶς καὶ ἐμ-
μελοῦς, καὶ ἀρμονικῆς ἐρμηνείας.

Παθόλου δὲ ἐξ ἀπάντων τῶν ἠθικῶν μα

θημάτων, ἡ ἰσορῖα μόνον ἔχει τοὺς λόγους συμ-
 φωνοῦς τοῖς ἔργοις τοῖς πραγματικοῖς, διδόν-
 κρουσα καὶ ἐπαινοῦσα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα,
 καὶ τοῖς πᾶσι ἀρίτκοντα ὠφέλιμα καὶ καλὰ,
 καὶ εἰς τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων
 ἀναντιρρόητως συντείνοντα· καὶ ψέγουσα τὰ
 φαῦλα καὶ κακὰ, τὰ βλάπτοντα τὴν κοινὴν εὐ-
 δαιμονίαν, καὶ ὑπὸ πάντων μισούμενα καὶ βδε-
 λυττόμενα, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀπατωμένων,
 μάλιχα μετὰ τὴν πράξιν. Ἡ δὲ ποιητικὴ τέχ-
 νη μὲν ἔχει πολλὴν, ὠφέλιαν δὲ ὀλέγησιν, καὶ
 ἐνίοτε οὐδεμίαν, ἀμυγῆς ἰσορίας οὐσα. Τινὰ
 δὲ καὶ ψεύδονται δι' ὅλου, μηδεμίαν ἀλήθειαν
 ἔχοντα πραγματικὴν, ἀλλ' ἐριδίας, ἐρισχελίας,
 καὶ ζητήσεις κενοδόξους, ἀλαζόνας, ἀνωφελεῖς
 καὶ ἀνυπόρκτους, διὰ σεμνῶν ὀνομάτων μό-
 νου προφερομένας, ἅπερ καταπλήττουσι τοὺς
 θυρυχεῖς ἀπλοῦς νέους τε καὶ γέροντας, καὶ
 ὄγουσι καὶ φέρουσιν αὐτοῦς. Δεῦν ἔλειψαν ὁ-
 μως ποτὲ οἱ τοιοῦτοι ἀπαταιῶνες, οἵτινες πα-
 ρίβλεπον τὰ πραγματικὰ καὶ κοινωρελῆ μαθη-
 ματα, καὶ διέτριβον εἰς τὰ τοιαῦτα, οὓς ση-
 λιτεύει ὁ Δουκιανὸς πάνυ ἐμμελῶς ἀσειζόμε-
 νος· αἱ Ζῆοι, πόσῃν ἀμαθίαν κομίζουσι καὶ ἐρίῃ,

καὶ κενοδοξίαν, καὶ λήρον, καὶ ματαιοπονίαν,
καὶ μικρολογίαν, καὶ ἠδυπάθειαν, καὶ τρυ-
φήν, καὶ ἀναισχυντίαν. Νύκτωρ μὲν γὰρ ἐξιὼν,
λαιθάνων ἅπαντας, τῷ ἱματίῳ τὴν κεφαλὴν
κατειλίσας, περιέσειν ἐν κύκλῳ τὰ χαμαιτυ-
πεῖα· ἔωθεν δὲ ἐξαπατῶν τοὺς νέους ἐπὶ τῆ
σοφίᾳ, λαμβάνει ἀργύριον. Τέλος δὲ ὁ Σωκρά-
της ἐδίδαξεν, ἑποῖα μαθήματα ὠφελούσι τοὺς
νεούς, τὴν πατρίδα καὶ τοὺς ὁμογενεῖς.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομιζώμεν, ὅτι μό-
νον ἡ ἀπλὴ ἰσορροπία καθίσησι τὸν ἄνθρωπον εὐ-
δαίμονα, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῶν
ἐγκυκλίων μαθημάτων, ὧν εἷς μέρος καὶ ἡ
ἰσορροπία. Καὶ τότε γίνεται δραστήριος, καὶ πο-
λυειδής ἢ ὠφέλιμος, ὅτε ἡ κρίσις γίνεται ἐν
συνεδρίῳ πολλῶν συνέδρων, καὶ προσδριύει
ἡ λογικὴ. Ὅθεν λέγει ὁ Πλούταρχος· καθὼς
ὁ θεῶν νὰ κατοικήσῃ εἰς πόλιν καλὴν, πρί-
πει νὰ περιέλθῃ πολλὰς πόλεις, ἵνα ἐκλέξῃ τὴν
καλλίστην, οὕτω καὶ ὁ πεπαιδευμένος, νὰ πε-
ριέλθῃ πολλὰς μαθήσεις, ἔπειτα νὰ ἀναπαυθῇ
εἰς τὴν φιλοσοφίαν· οἶον, εἰς τὴν ἐρευναν τῶν
πραγματικῶς ὄντων, τῶν πρακτικῶν καὶ δρα-
στηρίων, καὶ χρησίμων ἐν τῷ κοινῷ βίῳ, καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΡΟΦ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΪΩΑΝΝΙΔΗΣ

οὐχί εἰς τὰς ἀνυπάρκτους ψευδολογίας, καὶ
 σοφίσματα, ἅπερ μεταβάλλει καὶ μεταχειρί-
 ζεται ἕκαστος ὅπως θέλει, ἀληπτα ὄντα,
 εἰς σύζασιον τῆς αἰρίσεως αὐτοῦ, ὡς μετα-
 βάλλονται καὶ οἱ τρόποι τῶν ἐνδυμάτων· καὶ
 πάντα τοῦ νεώτερου τρόπου ἔχει τὴν ὑπὸ-
 ληψιν καὶ τιμὴν, ἕως ἢν ἐπινοήθῃ ἄλλος.
 Ὁ δὲ ἐπινοῶν τὸν νεώτερον, κατηγορεῖ τοὺς
 προτέρους, ἵνα πωλῇ πολυτιμώτερον τὰ ἑαυ-
 τοῦ. Τὸ ἔργον ὅμως εἶναι αἰείποτε ἐνδυμα,
 καὶ ἡ βᾶσις ὀρχαία· καὶ ὁ περίεργος πρέπει
 ἢ ἐπινοῆ τὴν βᾶσιν, ἢ ἵνα γνωρίσῃ πῶς ἢ κα-
 ταρροῦ τὰς μεταβολάς. Ἐλὼν δὲ τοιαύτην
 ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν παρέχει ἄφθονον καὶ
 παντὸς εἶδους ἢ ἰσορία, ἀκόρετον, καὶ περί-
 εργον, αἰείποτε καὶ συνεχῶς τὰς σκηναὶς μετα-
 βάλλουσα, καὶ τὸν ἀνθρώπων νοῦν ἀπ' ἀκρῶν
 ἕως ἀκρῶν τῶν ἐγνωσμένων αἰώνων ἀναπέμ-
 πουσα, καὶ παντοίας μορφᾶς καὶ μεταβολὰς
 εἰς περιδιάδασιον, θεωρίαν, διατριβὴν καὶ γύ-
 μνασιον αὐτοῦ δεικνύουσα. Ἐκεῖ περιέσονται αἱ
 πράξεις καὶ ἀποφάσεις, ἠθικαί, πολιτικαὶ καὶ
 κρατικαὶ· οἱ δὲ ὡς κρατοῦνται, συντηροῦνται,
 καὶ διατηροῦνται ἐν ἀρμονίᾳ τὰ πολιτικὰ συ-

αδ'

σηματα τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ὧν ἤρτηται ἡ κατὰ
τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐδαιμονία. Διὰ τοῦτο οἱ πρα-
κτικοὶ καὶ πολιτικοὶ φιλόσοφοι κατέγραψον τὰν
βίον εἰς τὰ τοιαῦτα. Αὐτὰ εἰδῆσκειν ὁ Σω-
κράτης· αὐτὰ ὁ Πλάτων, πολιτείαν πλάτων·
αὐτὰ ὁ Ἀριστοτέλης τὰς πολιτείας ἐξευρευνῶν.
Αὐτὰ ὁ Ἡρόδοτος, αὐτὰ Θουκυδίδης, αὐτὰ
Ξενοφῶν, αὐτὰ Πλούταρχος, Διόδωρος, Πο-
λύβιος, καὶ ἄλλοι τοσούτοι. Αὐτὰ οἱ νεώτε-
ροι Ῥωμαῖοι τε καὶ Εὐρωπαῖοι. Καὶ ὄρα μαρ-
τὴν εἰς ἔγραψε ἰστορίαν τοῦ Καρόλου, Πέτρου
τοῦ μεγάλου, καὶ ἄλλων, καὶ τίνας γράφου-
σιν ἔτι, οἵτινες ἐνόησαν, ὅτι δεῖν πρέπει κα-
ταφυλακῶσθαι ὁ νοῦς εἰς μίαν πόλιν μόνον, καὶ
κατὰ ἐγκύπτει ἀείποτε εἰς ἓνα περιορισμένον θωά-
ρημα, ὅπερ δεῖν ἔχει οὐτὰ πλάτος· οὔτε μή-
κος, οὔτε βάθος. Ὅθεν καὶ ὁ νοῦς ὁ καταγι-
νόμενος ἀείποτε εἰς τὰ τοιαῦτα, λαμβάνει τοι-
αύτην ἔκτασιν. Δύο μαθήματα μέγαν ἐκτείνου-
σι τὸν νοῦν, ἡ ἰστορία καὶ γεωγραφία, ὅταν
εἶναι προητομασμένους, ὡς εἴρηται, ὡς δεῖν
γνώσκει καὶ τὰ διαστήματα καὶ ἡ ὕλη, καὶ τὸ
οὐδὲν ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθή-
σει. Ταῦτα γὰρ περιέχουσι τὸν καθ' ἡμᾶς κόσ-

μου, εἰ μὴ τις καὶ τὴν ὀρωμένην οὐρανογρα-
φίαν προσέη.

Τὸ δὲ τήμερον γένος, ὡς εἴρηται, στρέ-
ται πρὸς ταῖς ἄλλαις καὶ τούτου τοῦ κοινωρε-
λοῦς μαθήματος. Ἐγὼ ὁμῶς ἔκρινα μὴ συνει-
σφέρω μέρος τι μόνον εἰς τοῦτο, κατὰ γνώμη-
ν καὶ εἰς ἄλλα· καὶ Ἰσως παρακινήθῃσι καὶ
ἄλλοι φιλόγυτοι, νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ ἐλλείπον.
Ἐπειδὴ ἀπεφάσιμα νὰ συνάψω τοὺς βίους τῶν
ἐυδαξῶν ερατηγῶν καὶ πολιτικῶν τῆς Ἑλλά-
δος, διὰ τοὺς ῥηθίεντας λόγους, ὧν καὶ ἐξέ-
δωκα ἤδη τὸν βίον τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ Μιλ-
τιάδου, ἔκρινα ἀναγκαῖον, νὰ συνάψω καὶ
τοὺς πολέμους, ὅσους δινηθῶ, ἐν οἷς ἐλαμ-
ψον οἱ ῥηθίεντες ἄνδρες. Διότι οἱ πόλεμοι οὗτοι
οἷν ἔχουσι τόπον εἰς τὴν γνησὴν καὶ πολιτικὴν
ισορίαν τῆς Ἑλλάδος, οὐ συναχθῆ ὡς εἴρη-
κλῶνοι αὐτῆς μέγιστοι ὄντες διὰ τὸ πλῆθος
τῶν πράξεων καὶ συμβεβηκῶτων. Εἶναι δὲ ἐ-
πίσημοι καὶ ἀλληλοδιάδοχοι πόλεμοι τῶν Ἑλ-
λήνων τοῦ ιστορικοῦ αἰῶνος οὗτοι· ὁ πρῶτος Περ-
σικός· ἔπειτα ὁ Πελοποννησιακός· ὁ δεῦτερος
Περσικός, ὁ Φιλιππικός, ὁ τρίτος Περσικός,
καὶ ὁ Ῥωμαϊκός· οἱ δὲ ἄλλοι οἱ μερικοί, ὡς

των Δελφικῶν καὶ Ἀθηναίων, καὶ λοιπῶν τῶν
 οὐτῶν, χωροῦσιν εἰς τὴν γενικὴν Ἱστορίαν. Ὅ-
 θεν περὶ τούτων δὲ ἀναφέρω, μὴτε περὶ ἄλ-
 λων πολιτικῶν συμβεβηκότων, ἅπερ συνέβησαν
 μεταξὺ τοῦ πολέμου, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ
 εἰς τὴν Περσίαν, εἰμὴ ὅσα ἔχουσιν ἀναφορὰν
 πρὸς τὸν πόλεμον ταῦτον. Ἐκεῖνα δὲ εἶναι τῆς
 γενικῆς Ἱστορίας ἀντικείμενα. Ἐλάβον τοίνυν ἐκ
 τοῦ Ἡρόδοτου, καὶ ἐξ ἄλλων ἱστορικῶν, ὅσα
 ἀναφέρονται περὶ τοῦ πολέμου τούτου, ὡς
 φαίνονται ἀσυνμειωμένα.

Ἡ Ἱστορία αὕτη ἀπαιτεῖ καὶ πύνακας γεω-
 γραφικὰς, καὶ ἰχθυογραφίας τῶν κρατοπέδων
 καὶ μαχῶν, καὶ ἐκστρατειῶν, ὡς ποιῶσιν οἱ
 Ἑβραῖοι, καὶ ὡς ἐξεδόθη ὁ Ἀνάχαρσις, ὁ
 Ἀρρίανος τῶν Γάλλων, ἔξ ὧν ἔλαβε καὶ Νεό-
 φυτος ὁ Δούκας τὰ τοῦ Ἀρρίανου, καὶ πολλὰ
 ἄλλα τοιαῦτα περιέρχοι Ἱστορίαι· ἀλλὰ τὰ
 ἔργον γίνεται πολύτιμον, καὶ οὐχὶ κοινὸν, καὶ
 κοινωφελές, ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ἡμε-
 τέρου γένους. Διὰ τοῦτο πρέπει καὶ εὐχαριστέ-
 μεθα εἰς τὰ τοιαῦτα μόνον κατὰ τὸ παρόν· καὶ
 ὅταν πληθυνθῶσιν οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ περ-
 ριτοί τοῦ γένους, τότε γίνονται καὶ αὐτὰ.

κζ
μα: ἄλλα πολλά. Ὅθεν ἡ κατάταξις τῶν πε-
παιδευμένων καὶ τεχνιτῶν εἶναι ἀείποτε ἰσοστά-
σιος μὲ τὴν κατάταξιν τοῦ γένους.

Ἀναφέρω δὲ ἐνίοτε καὶ τινὰ διασρήματα
τόπων, ἅπερ ἔλαβον ἐκ τῶν γεωγραφικῶν πι-
νάκων. Οἱ δὲ πίνακες τῆς Ἑλλάδος, οὓς ἐξέ-
δωκαν οἱ Εὐρωπαῖοι μέχρι τοῦδε, εἶναι ποῦ μὲν
ἐλλειπεῖς, ποῦ δὲ ἐσφαλμένοι. Καὶ τοῦτο γνω-
ρίζεται σαφῶς, ὅταν παρατηρήσῃ τις τοὺς τό-
πους, οὓς γνωρίζει ἐκ πείρας· ὅθεν εἶναι ὑπο-
ψία, ὅτι εὐρίσκονται καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοι-
αῦτα σφάλματα. Διὰ τοῦτο ἂν εὐριθῶς τι τοι-
οῦτου, νὰ τὸ διορθώσῃ ὁ εἰδήμων ἀναγνώστης,
ὅστις γνωρίζει τοὺς τόπους, ἕως νὰ κατασκευα-
σθῶσι καὶ πίνακες τῆς Ἑλλάδος ἀσφαλεῖς, ὅ-
περ εἰσὶν ἔργον τοῦ γένους, καὶ οὐχὶ τῶν ξέ-
νων, καὶ ἀλλογλώσσων. Ἐπειδὴ ὁ οἰκοδομη-
τικὸς γνωρίζει ἀκριδέστερον τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρὰ
οἱ γείτονες· καὶ ὁ κηπὸς γνωρίζει ὁμοίως
τὰ μέρη τοῦ κήπου αὐτοῦ, παρὰ ὁ ξένος. Οἱ
δὲ περιηγηταὶ τῆς Εὐρώπης διαβαίνοντες διά
τινος μεγάλου δρόμου, οἷον ἀπὸ τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην, γράφουσι τὰ
ἐπισημότερα μέρη, ὅσα ἀπαντῶσιν εἰς τὸν δρό-

47

μῶν. Τὰ δὲ πλαγίως καὶ πραιτέρω κείμενα μέ-
νουσιν ἄγνωστα. Ὅμοίως γράφουσι καὶ τὰ πα-
ραθαλάσσια· ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἀπαιτεῖ πολ-
λὴν διατριβὴν, εἶναι καὶ κίνδυνος οὐχὶ ὀλίγος,
διὰ πολλὰ γινώσκει τοῖς πᾶσιν αἴτια. Ὅθεν καὶ
μόνον τὰ παραθαλάσσια, καὶ οἱ μεγάλοι ὁρό-
μοι εὐρίσκονται πληρέστερα εἰς τοὺς πίνακας,
καὶ ὀλιγώτερον ἐσφαλμένα.

Πρότινων χρόνων εἶδον ἓνα πίνακα τοῦ
Ἰουλίου σχεδίασθιντα ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ Ἀρχιερα-
τεύοντος φιλομαθοῦς Μητροπολίτου, ἁγῆτινος
τὸ σιδάσμιον καὶ φιλοκαλὲς ὄνομα ἄγνωστος. Οὗ-
τος ὁ ἅγιος πατήρ ἔδειξεν, ὅτι εἶναι τρόπος,
να ἐξακριβωθῇ ἡ γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν
σχιδιάσωσιν οὕτως ἅπαντες οἱ Ἀρχιερεῖς τὰς
ἐπαρχίας αὐτῶν. Ἔτι δὲ καὶ οἱ διδασκάλοι,
καὶ μαθηταὶ ἅπου παραδίδεται ἡ γεωμετρία,
δύνανται οἰκονομικῶς καὶ προφυλακτικῶς, να
μεταχειρισθῶσι ταύτην τὴν ἀσκήσιν εἰς τοὺς
περὶ τόπους καὶ παραθαλάσσια. Μάλιστα δὲ
ὅσοι γινώσκουσι καὶ Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, εὐ-
ρίσκουσι βιβλιάρια περὶ πρακτικῆς γεωμετρίας
πραγματευόμενα. Πρὸ πάντων δὲ ἡ Βλαχία
καὶ Μολδαβία εἰδύναντο να ἔχωσι καὶ δημόσιον

διδασκαλον τῆς πρακτικῆς γεωμετρίας, ἵνα
 γυμνάζωνται οἱ μαθηταὶ τὴν πράξιν μετὰ τῆς
 θεωρίαν.

Κυρίακονται καίτινες ἄλλαι δυσκολίαι
 ἐν τῇ ἰσορίᾳ· ὡς ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατευμά-
 των ἑκάστης ἑκστρατείας ἀναφέρεται ἰπερβουλι-
 κός, τῶν μὲν Περσῶν κατὰ τὸ ἀπίθανον φαι-
 νομένον πλήθος, τῶν δὲ Ἑλλήνων κατὰ τὸ
 ἴκανον. Ὅμως ὅταν συγκρίνηται ἡ ἐσωτερικὴ
 καὶ δύναμις ἑκάστου, καὶ αἱ τότε περιστάσεις
 εὐρίσκειται ἡ πιθανότης. Εἰς μὲν τὰς ἄλλας
 μάχας οἱ Ἕλληες εἶχον ὀλιγώτατον στρατευ-
 μα, ὅπερ βεβαιεῦσθαι αἱ τότε περιστάσεις, τὸ
 πλήθος τῶν ἑκατοίκων, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ δύ-
 ναμις. Διότι ἂν ὑποθήσῃ τις, ὅτι ἡ Ἀττικὴ εἶ-
 δύνατο εὐὰ παρατάξῃ ὑπὲρ τὰς δέκα χιλιάδας
 εἰς τὸν Μαραθῶνα, νομίζει πράγμα ἀπίθανον,
 κατὰ τὴν τότε κατάστασιν αὐτῆς. Ἐν Πλαταιαῖς
 δὲ εἶπον, ὅτι εἶχον ὑπὲρ τὸς ἑκατὸν χιλιάδας
 οἱ Ἕλληες, λέγοντες καὶ τὴν πιθανότητα τοῦ
 ἀριθμοῦ, καὶ τὸς περιστάσεις. Τὸ αὐτὸ ἐννοη-
 τίον καὶ περὶ Περσῶν, θεωροῦντες τὴν ἐσω-
 τερικὴν δύναμιν αὐτῶν, καὶ τὴν ἐντύπωσιν
 τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος πρὸς αὐτοὺς, ὅτι

λ'

νεις ἐπολέμησαν πρότερον μὲ τούς Ἀθηναίους
καὶ Ἴωνάς, εἶχον αὐτούς καὶ στρατάρχας καὶ
συμμάχους, καὶ ἐδηγούετο εἰς τὰς ἐκστρατείας
καὶ ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, καὶ ἐγνώριζον ἐκ πεί-
ρας τί εἴσιν Ἕλληνας. Εἰς ποίαν δύναμιν ἄρα εἶ-
πρεπε νὰ ἐλπίζῃσαι τὴν ἄλωσιν ἀπόσης τῆς
Ἑλλάδος, ὅτε οὐκ εἶδύναντο νὰ κρατήσωσι μό-
νον τὴν Ἰωνίαν εἰς ὑποταγὴν; Καὶ ὅτε ἀπέ-
κρουσε τὸν τρισούτον στρατὸν αὐτῶν ἡ Νάξος
μόνη; Εἰς τὴν τέχνην τῆς τακτικῆς; τῆς ναυ-
τικῆς; ἢ τῆς μηχανικῆς, ἢ τῆς ἄλλης μαθη-
σεως, ἢ πολιτικῆς; Ἄλλ' ἐκείνοι ἐγνώριζον;
ὅτι οὐκ εἶχουσι τοιαῦτα. Τί εἶχον δὲ οἱ Πέρ-
σαι, καὶ κατὰ τί ὑπερίβαινον τοὺς Ἕλληνας;
Δύναμιν πλήθους καὶ χρημάτων. Εἰς ταῦτα
ἐπεσηρίζοντο, καὶ εἰς ταῦτα ἤλπιζον τὸ πᾶν·
ἐπειδὴ ἐξουσίαζον τότε πᾶσαν τὴν Ἀσίαν με-
χρι τῶν Ἰνδιῶν, καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὰ
περὶ αὐτὴν μέρη. Τούτων οὕτω θεωρουμένων,
ἐμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἀσιατικῆς πολυ-
ανθρωπίας, καὶ πολυτελείας, θέρσεως, ἐπι-
ποτροφίας καὶ λοιπῶν τοιούτων, ὅπερ βλέπο-
μεν καὶ τὴν σήμερον, οὐκ εἶναι φαίνεται ἀ-
πίθανος ὁ ἄριθμός, ὡς λέγει καὶ ὁ Διόδωρος:

Διὰ ταῦτα οἱ ἐκτροπῆς τῶν Ἀσιατικῶν ἐγένοντο αἰετοῦ πολυάριθμοι, ὡς καὶ τοῦ Ἀττί-
 α κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, καὶ ἄλλων
 πολλῶν.

Ἐυρίσκειται δὲ καὶ ἕτερόν τι δυσδιάκριτον
 τῆ ἰσορίας, καὶ ἀκριτον μάλις ἐνίοτε. Τοῦ-
 οἱ δὲ εἰς τὸν ἀριθμὸς τῶν φονευσμένων ἐν ταῖς
 μάχαις, ὅστις οὐδέποτε εὐρέθη ἀληθῆς σχεδὸν
 ἔχει τοῦδε· ἐπειδὴ εἶναι μυστήριον πολιτικόν,
 βραχυτάτου καὶ σωτήριον, ὅπερ φυλάτ-
 τουσιν καὶ οἱ ἰδιῶται ἐν ταῖς ζημίαις, ἢ εὐ-
 χύταις αὐτῶν κατὰ τὸ συμφέρον. Κατὰ τι δὲ
 φησὶ τοῦτο, τὸ ἀπέδειξαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ
 ἄρχαιοι, γινώσκοντες, ὅτι ἡ ἰδέα εἶναι τυ-
 ραννος τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλις ὁ Ἀγασίλαος
 εἰς ἐμφαντικώτερον. Ὅτε ἐπολέμου οἱ Λακε-
 δαιμόνιοι καὶ Βοιωτοὶ, μιᾶ μάχῃ αὐστηρὰ ἐ-
 κράτησεν ὅλην τὴν ἡμέραν ἀμφιρόπος, καὶ
 ἰλαος διέλυσεν αὐτὴν ἢ νύξ, ὡς οἱ φονευ-
 οντες ἐκατέρωθεν ἦσαν ἀδελφοί. Τὴν αὐτὴν
 ἡμέραν ἐπεμψεν ὁ Ἀγασίλαος, καὶ ἔθαψαν κρυ-
 φως τοὺς πλείους νεκροὺς τῶν Σπαρτιατῶν.
 Ἐδὲ πρῶτ' ἰδόντες οἱ Βοιωτοὶ ὀλίγους νεκ-
 ροὺς τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ πολλοὺς Βοιω-

τούς, ἔπεισον εἰς μεγάλην ἀθυμίαν καὶ θειλίαν, νομίζοντες, ὅτι ἐνικήθησαν. Τοιοῦτόν τι μετεχειρίσθη καὶ ὁ Ξέρξης ἔτι πρότερον ἐν Θερμοπύλαις, οὐχὶ ὅμως μὲ τοιαύτην ἐπιτηδειότητα, καὶ ἐγένετο καταγέλασον τὸ στρατήγημα. Ὅτιν ὁ συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας Πέτρου τοῦ μεγάλου, γράφων περιστατικῶς τὴν ἐν Νάρβα διασώητου μάχην, καὶ ζητῶν νὰ λύσῃ καὶ τοῦτο τὸ πρόβλημα, δὲν ἐδυνήθη κατ' οὐδένα τρόπον, ἔχων ἀνὰ χεῖρας πάντα τὰ περὶ ταύτης ὑπομνήματα, δημόσια καὶ ἰδιαιτέρα, συμβούλων καὶ στρατηγῶν παρόντων ἐν τῇ μάχῃ. Ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ κατὰ βίαν ἀναχώρησις τοῦ στρατοῦ, κηρύττεται στρατήγημα, καὶ οὐχὶ βία καὶ φόβος. Καὶ πολλάκις εὐδοκιμοῦσι τὰ τοιαῦτα, ὡς εἶπη καὶ ὁ Ἀντιγόνος, ὅτι οὐ φεύγει, ἀλλὰ διώκει τὸ συμφέρον ὀπίσω κείμενον. Τούτων ἄρα τὴν λεπτομέρειαν δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν ἀνωφελῶς, ἀλλὰ νὰ ἐξετάζωμεν τὰ ἀποτελέσματα μόνον, καὶ ἐκεῖνα δεικνύουσι τὸ μέγεθος τῆς φθορᾶς· οἷον τὰς μετὰ τὴν μάχην κινήσεις, προχωρήσεις, ἢ ἀναχωρήσεις, ἀνακωχάς, καὶ συνθήκας ὠφελίμους, ἢ ζημιώδεις, ἂν τύχῃ νὰ καρῦττηται ἀμφιβολοῦς

ἢ μάχη· ἢ ἂν οικαιοποιῶνται αὐτὴν ἀμφοτέρω
 τὰ μέρη, ὡς συνέβησάν τινες τοιαῦται καὶ
 ἐν ταῖς ἡμέραις, καὶ πλησίον ἡμῶν. Ἐνίοτε
 συνεργοῦσι καὶ τινὰ τυχερὰ συμβεβηκότα, καὶ
 πρέπει νὰ ἐξετάζωνται καὶ ἐκεῖνα, νὰ μὴ ἀπο-
 δίδηται ἀλόγως τὸ σφάλμα εἰς τὸν κρατηγόν,
 ὅπερ εἶναι ἀδίκον. Τινὰ ὅμως τούτων δύναται
 νὰ προβλέψῃ ἢ φρόνησις τοῦ κρατηγοῦ, καὶ
 πρέπει νὰ διακρίνωνται καὶ ταῦτα.

Ταῦτα μὲν εἰςωσαν τοσαῦτα· ἡ δὲ ἀνά-
 γνωσις τῆς ἰσορίας πρέπει νὰ γίνηται προσεκ-
 τικῆ, ἵνα γνωρίζωνται καὶ διακρίνωνται, καὶ
 νὰ συγκρίνωνται αἱ πράξεις, ἵνα εὐρίσκηται ἡ
 εὐέργεια καὶ δυνάμεις τῆς μαθήσεως καὶ ἐμπειρί-
 ας, ἡτις προξενεῖ κοινὴν θάλησιν, τόλμην,
 ἀφοσίαν, πόθον δόξης καὶ ἐλευθερίας, εὖψος
 φρονημάτων ἀταπεινώτου, ἀμιλλαν, προθυ-
 μίαν πρὸς τὴν ἀθάνατον δόξαν, καταφρόνησιν
 κινδύνων καὶ θανάτων, καὶ ὁμόφρονον ἀπόφα-
 σιν γένους ὀλοκλήρου. Ἐκεῖ φαίνεται, ὅτι ἕκα-
 στον γένος ἔχει ἐν ἑαυτῷ δύναμιν ἀπόλυτον καὶ
 ἀήττητον, ὅταν γνωρίζῃ πῶς νὰ τὴν μεταχει-
 ρισθῇ. Καὶ πύσιν ἀδυναμίαν, ταπεινώσιν καὶ οἰ-

τιδανότητα προξενεί ἢ ἀμάθεια, ἀπειρία καὶ
 διαφωνία, ὡς κατανατᾶ ὁ ἔλεινός ἀνθρώπος,
 νὰ γνωρίζηται μόνον ἐκ τοῦς φυσικοῦς χαρα-
 κτηρας, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τοῦτο
 μόνον διαφέρει τῶν ἀλόγων καὶ ἄχθόφρων
 ζώων, ὅταν λείπῃ ὁ ἠθικός χαρακτήρ, καὶ τὰ
 ὑψηλά καὶ γενναῖα φρονήματα, ἅπερ ἀποτε-
 λοῦσι τὸν ἄνθρωπον ἀνώτερον τῶν βαρβάρων,
 καὶ ὁμοιον, ἰσότημον καὶ ἰσοδύναμον πᾶσι τοῖς
 κρατίστοις καὶ ἀρίστοις. Ἐκεῖ γνωρίζονται τὰ
 κακὰ, ὅσα ἐδοκίμασαν οἱ Ἴωνες διὰ τὴν
 ἀσυμφωνίαν, καὶ πόσα κατώρθωσαν οἱ Ἀθη-
 ναῖοι διὰ τῆς συμφωνίας καὶ ἐμπειρίας. Οἱ μὲν
 Ἀθηναῖοι ὁμοφώνως καὶ ὁμοψύχως μαχομένοι
 ἐσφάζον καὶ κατέκοπτον τοὺς βαρβάρους. Οἱ
 δὲ Ἴωνες διάνδιχα καθ' Ὀμηρον φρονοῦντες,
 ἐσφάζοντο καὶ ἐκόπτοντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων,
 θηρευόμενοι ὡς θηρία εἰς τὰ δάση. Καὶ οἱ
 μὲν γονεῖς ἐσφάζοντο, τὰ δὲ τέκνα εὐνουχιζό-
 μενα, ἐκομίζοντο δῶρα τῇ Ἀσιατικῇ ἀκολα-
 σίᾳ. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔλεγον, ὅτι οὐ μείζων
 καὶ εἰς μόνος Ἀθηναῖος, οὔτε ἄλλον Ἕλληνα
 προδίδει εἰς τὸν βάρβαρον, οὔτε αὐτὸς ὑπο-
 τίσσεται· ἢ ἐλευθερίαν εὐτιμον, ἔλεγον,

θανάτον ἐνδοξόν. Ταῦτα εἰς τὰ ὑψηλὰ φρο-
 νήματα, καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεγάλων
 καὶ ἐνδοξῶν ἔθνων. Καὶ ἂν οἱ Ἕλληνας ἦσαν
 ἅπαντες ἠνωμένοι, ἦτον ἀδύνατον νὰ πλη-
 ριάσωσιν οἱ Πέρσαι εἰς γῆν Ἑλληνικὴν· ἐδύ-
 νητο μάλιστα νὰ ἐξουσιάσωσιν αὐτοὶ ἐν εὐκο-
 λία τὴν Αἴγυπτον καὶ Περσίαν. Ἀλλ' αἱ με-
 κραὶ καὶ διάφοροι διοικήσεις εἶναι ἀείποτε ἐ-
 πιόρρητις εἰς διαφωσίαν, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι
 ἀείποτε δοῦλοι τῶν γειτόνων καὶ ἰσχυρωτέρων
 διοικήσεων. Ἦτον ὅμως ἀδύνατον, νὰ ἐνωθῶ-
 σιν εἰς μίαν τοσαῦται παμπάλαιαι καὶ αὐτόνο-
 μοι διοικήσεις, ὅπερ ἐνωμέζετο δουλεία καὶ
 οὐχὶ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὰ ἐλεύθερα
 ῥρονήματα. Διὰ τοῦτο ἐξωστράκειζον τοὺς ἰσχυ-
 ροὺς, καὶ οἷον ἐδυνήθη τις πολιτικός, νὰ πα-
 ρασκευάσῃ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος. Τίλος
 δὲ, ἐκεῖ φαίνεται, ὅτι τὰ γένη, καθὼς καὶ οἱ
 διώται, τότε φαίνονται δυνατοὶ, ὅτε οἷον
 βοοῦνται. Καὶ διὰ νὰ φαίνωνται, ὅτι οἷον φο-
 ροῦνται, πρέπει νὰ γνωρίζωσι πῶς νὰ μετα-
 μερίζωνται τὴν ἀφοβίαν. Καὶ διὰ νὰ μεταχει-
 ρίζωνται ἔργῳ ἰμφαντικῆν τὴν ἀφοβίαν, πρί-

λ.

πει νὰ ἔχῃαι γνώσιν καὶ πείραν τῶν πραγμά-
των, ἅπερ ἤρτηνται ἐκ τῆς μαθήσεως, καὶ
πολυπειρίας. "Αυτοὶ δὲ τούτων, γίνονται ἔρ-
μια τοῦ κριτέου.

Ὁ Ἐκδότας.

